

KOCAELİ İLİNDE TÜKETİMİN GELİR HİPOTEZLERİNİN ANALİZİ

Recep TARI^(*)
Şadan ÇALIŞKAN^(**)

Özet: Bu çalışma, gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla ileri sürülen hipotezlerden Kocaeli İli hanehalkı tüketim davranışını en iyi açıklayan hipotezi belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada 2003 yılında Kocaeli İli kırsal ve kentsel alanında tarafımızdan uygulanan hanehalkı tüketim harcamaları anketinden elde edilen yatay kesit verileri kullanılmıştır. Tüketimin gelir hipotezlerine ait modeller, hanehalkı tüketim davranışında kır-kent arasında bir farklılaşma olup olmadığını ortaya koymak amacıyla, Kocaeli ana evreni yanında, kır ve kent için de ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Yapılan tahminler iktisadi, istatistiki ve ekonometrik kriterlere göre değerlendirildiğinde; Kocaeli İlinde hanehalkı tüketim davranışını en iyi açıklayan hipotezin, Keynes'in mutlak gelir hipotezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre; kısa dönemde, Kocaeli İlinde hanehalkı tüketim harcamalarını belirleyen en önemli faktör, cari harcanabilir gelirdir.

Anahtar Kelimeler: Kocaeli, tüketim harcamaları, gelir hipotezleri.

Abstract: This study aims to determine the most appropriate hypothesis for household consumption behavior in Kocaeli; among those which explain the relationship between income and consumption. Cross-section data obtained through the survey of household consumption expenditures done by us for Kocaeli rural and urban areas in 2003 were used. The models of income hypothesis were estimated separately for urban and rural areas, as well as Kocaeli as a whole, to see if there is a difference between those areas in household consumption behavior. When the estimates were evaluated in terms of economical, statistical and econometrical criteria, we came the conclusion that Keynes's absolute income hypothesis is the most appropriate hypothesis for Kocaeli household expenditure behavior. Thus, for the short run, the most important determinant affecting household consumption expenditure in Kocaeli is current disposable income.

Keywords: Kocaeli, consumption expenditures, income hypothesis.

I.Giriş

Tüketim harcamaları; mikro iktisadi açıdan tüketicinin fayda maksimizasyonu, makro iktisadi açıdan ise, istihdamı ve milli geliri belirleme noktasında, toplam talebin en önemli bileşenini oluşturması bakımından iktisatçıların ilgisini çekmiştir. Modern istihdam teorisinde efektif talep, gelir ve istihdam seviyesinin belirlenmesinde anahtar faktördür. Bunun nedeni, üretim kapasitesinin tam veya noksan kullanılmasının toplam talep tarafından belirlenmesidir. Bu nedenle efektif talebin en önemli bileşeni olan tüketim

^(*)Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

^(**)Yrd. Doç. Dr., Kocatepe Üniversitesi, Uşak İİBF, İktisat Bölümü.

harcamalarını belirleyen faktörlerin analiz edilmesi istihdam teorisi açısından ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

Bir araştırma konusu olarak ele alınmasının oldukça eski bir geçmişi olmakla birlikte, tüketim harcamaları, makro iktisadi perspektifte ilk defa Keynes tarafından 1936'da yayınlanan meşhur eseri Genel Teori'de ele alınmıştır. Klasik iktisatçılar tüketimle faiz haddi arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmışken, 1929 iktisadi buhranı ile bu iktisatçılara duyulan güvenin sarsılması ve Keynes'in Genel Teorisi'ni ortaya koyması ile birlikte, tüketimin gelirle ilişkisi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Keynes, ilk defa tüketimin cari gelirin fonksiyonu olduğunu ve cari gelirle tüketim arasında düzenli bir ilişki bulunduğunu ifade etmiştir.

Keynes'in tüketimle gelir arasında oldukça düzenli bir ilişki olduğu yönündeki varsayımı, hükümetlere tam istihdamı sağlamak için kamu harcamalarını kullanma yönünde bir kapı açıyor ve devletin ekonomiye etkin müdahalesinin teorik temelini oluşturuyordu. Keynes'in tüketim teorisini ortaya koymasından sonra yapılan ilk ampirik çalışmaların teoriyi teyit etmesi tam istihdam sorunu yaşayan ekonomiler için Keynesyen politikaların cazibesini artırmıştı. Ancak, Kuznets'in 1869-1938 yılları için yaptığı çalışma başta olmak üzere, II.Dünya Savaşı sonrası dönemde zaman serisi verileri ile yapılan çalışmalarda Keynesyen tüketim fonksiyonunun uzun dönemde geçerli olmadığı ampirik olarak ortaya konulması hem Keynesyen tüketim teorisinin geçerliliği hakkında önemli soru işaretlerine neden olmuş hem de uzun ve kısa dönem tüketim fonksiyonları arasında ortaya çıkan çelişkiyi çözülmesi gereken bir sorun olarak gündeme taşımıştır.

Kısa ve uzun dönem tüketim fonksiyonları arasındaki bu çelişkiyi (tüketim bulmacası) çözmek üzere ileri sürülen hipotezler; Duesenberry'nin nisbi gelir, Friedman'ın sürekli gelir ile Modigliani, Ando ve Brumberg tarafından ileri sürülen ömür boyu gelir hipotezleridir. Tüketimle ilgili olarak ortaya konulan üç hipotezin ortak noktası, tüketim harcamalarını belirleyen ana determinant olarak geliri kabul etmeleridir. Bu nedenle tüketimin gelir hipotezleri olarak adlandırılmışlardır. Bu ortak noktaya rağmen, tüketimle gelir arasındaki fonksiyonel ilişkinin izahı konusunda oldukça farklı yaklaşımlardan hareket etmektedirler. Tüketim davranışını açıklamakta bu hipotezlerden hangisinin daha başarılı olduğu konusunda yoğun tartışmalar devam etmekte olup, iktisatçılar arasında henüz tam bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Bu çalışmada; Kocaeli kırsal ve kentsel alanında uygulanan hanehalkı tüketim harcamaları anketinden elde edilen yatay kesit verileri yardımıyla, gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ileri sürülen hipotezlere ait tüketim fonksiyonlarını tahmin ve test etmek suretiyle, Kocaeli İlinde hanehalkı tüketim davranışını en iyi açıklayan modelin belirlenmesi amaç edinilmiştir.

II. Tüketimin Gelir Hipotezleri

A. Mutlak Gelir Hipotezi

Makro bir büyüklük olarak tüketim harcamalarını inceleme ihtiyacı hisseden ve ona ekonomik ilişkiler yumağında stratejik bir rol biçen ilk iktisatçı Keynes'tir. Keynes'in Genel Teorisi, ekonomik teorinin çoğu alanlarını kapsamasına rağmen; onun hala güncelliğini koruyan en popüler kısmı, harcanabilir gelirin tüketim harcamalarının en önemli determinantı olduğunu ortaya koyan tüketim kısmıdır (Miller, 1996: 1 2).

Keynes'e göre bir dönemin tüketimi, o dönem gelirinin bir fonksiyonudur. Bu varsayım, bütün ekonomi için olduğu gibi tüketici birimi (hanehalkı) için de geçerlidir. Keynes, kural olarak, gelir dışında tüketim harcamalarını belirleyen objektif ve sübjektif başka determinantların da bulunduğunu vurgulamakla birlikte; kısa dönemde, anormal, devrim sayılabilecek köklü gelişmeler yaşanmadığı sürece bu faktörlerin tüketim harcamaları üzerinde önemli bir etki icra etmeyeceğine dair kanaati nedeniyle, diğer determinantları bir tarafa bırakarak gelir üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir (Keynes, 1936: 90-91).

Keynes Genel Teori'de tüketim harcamaları konusunda üç husus üzerinde durmuştur (Keynes, 1936: 91-97):

Birincisi, harcanabilir gelirle tüketim arasında düzenli bir ilişki bulunduğunu ve gelir arttıkça tüketimin artacağını ancak tüketimdeki nisbi artışın gelirdeki nisbi artıştan düşük olacağını varsaymaktadır. Bu durumda marjinal tüketim eğilimi (MPC) sıfırla bir arasında bir değer alacaktır. Keynes bu eğilimi "*temel psikolojik kanun*" olarak adlandırmaktadır. Keynes, bu sonuca, a priori, insan doğası hakkındaki bilgileri ve gerçek tecrübelerinin detaylarından yola çıkarak ulaştığını belirtmektedir.

İkincisi, harcanabilir gelir arttıkça gelirin tüketim amacıyla kullanılan kısmının azalacağını, diğer bir ifadeyle gelir düzeyi yükseldikçe ortalama tüketim eğiliminin (APC) düşeceğini varsaymıştır.

Üçüncüsü, tüketim harcamalarını belirleyen temel değişkenin cari harcanabilir gelir olduğu, faiz haddinin klasik iktisatçıların ileri sürdüklerinin aksine tüketim harcamaları üzerinde belirleyici bir rol oynamadığı hususudur. Kısa dönemde cari tüketim harcamaları, cari gelirin istikrarlı bir fonksiyonu olup, cari gelirdeki değişmelere bağlı olarak değişmektedir. Bu yönüyle, Keynesyen tüketim fonksiyonu, mutlak gelir hipotezi olarak adlandırılmaktadır.

Keynesyen analizde tüketim harcamaları otonom ve uyarılmış olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Geometrik olarak; fonksiyonun tüketim eksenini kestiği noktayı (b_0) gösteren ve hanehalklarının gelirlerinden bağımsız olarak, hayatlarını devam ettirebilmek için yapmaları gereken asgari tüketim harcamaları, otonom tüketim harcamaları olarak adlandırılmaktadır. Otonom tüketim, gelir sıfırken yapılması zorunlu olan tüketim olup; harcanabilir gelirdeki değişikliklerden etkilenmez. Otonom kısmın varlığı APC'nin

MPC'den büyük olmasına neden olmaktadır. Uyarılmış tüketim (b_1X) ise; tüketimin harcanabilir gelirle birlikte değişen kısmıdır.

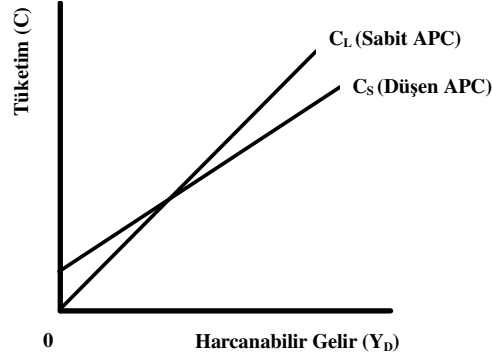
$$Y = b_0 + b_1X + u \quad (b_0 > 0, 0 < b_1 < 1)$$

Keynesyen tüketim fonksiyonu, basit olarak; Y hanehalkı tüketim harcamalarını, X harcanabilir geliri, b_0 otonom tüketimi ve b_1 MPC'ni ima etmek üzere matematiksel olarak yukarıdaki şekilde ifade edilmektedir.

B. Tüketim Bulmacası ve Durgunluk Tezi

Genel Teori'nin yayınlanmasından sonra, Keynesyen tüketim fonksiyonunun geçerliliğini test etmek amacıyla bir dizi ampirik çalışma yapılmıştır. Hanehalkı düzeyinde yatay kesit verileri ile kısa dönem zaman serisi verileri kullanılarak yapılan çalışmalarda, Keynesyen tüketim fonksiyonunu teyit eden sonuçlar elde edilmiştir (Wonnacott, 1984: 222-223). Keynesyen tüketim fonksiyonu ile ilgili ilk açık çelişkiler, Kuznets'in 1869-1936 dönemi için, tüketim ve tasarrufun milli gelirdeki payının oldukça istikrarlı olduğunu gösteren spesifik çalışması ile ampirik kanıtlarla ortaya konulmuştur. Kuznets, uzun dönem zaman serisi verilerini kullandığı çalışmasında, ele aldığı dönemde milli gelirde çok ciddi bir artışlar gerçekleşmesine karşılık, ortalama tüketim eğiliminin sabit kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, Keynesyen tüketim fonksiyonunun gelir arttıkça ortalama tüketim eğiliminin düşmesi gerektiği yönündeki varsayımı ile çelişmekteydi (Kuznets, 1946; Wonnacott, 1984: 224). İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, Kuznets'in dışında pek çok iktisatçı tarafından yapılan çalışmalarda da uzun dönem zaman serisi verileri kullanıldığında, tüketim fonksiyonunun biçiminin Keynes'in tüketim fonksiyonundan oldukça farklı olduğu ortaya çıkmış ve böylece Keynesyen hipoteze duyulan güven sarsılmıştır. Aile bütçesi verilerinin ve kısa süreli yıllık verilerin Keynesyen tüketim fonksiyonunun geçerli olduğunu; buna karşılık uzun süreli yıllık verilerin Keynesyen tüketim fonksiyonunun geçersiz olduğunu göstermesine, tüketim bulmacası (consumption puzzle) adı verilmektedir (Friedman, 1957: 1; Mankiw, 1992: 395). Tüketim bulmacasının çözümü, Keynes sonrası tüketim çalışmalarının ana konusunu oluşturmuştur.

Uzun dönem tüketim fonksiyonu ile kısa dönem tüketim fonksiyonu iki temel noktada birbirinden ayrılmaktadır: Birincisi; uzun dönem tüketim fonksiyonunun eğimi kısa dönem tüketim fonksiyonunun eğiminden daha büyüktür. İkincisi; uzun dönem tüketim fonksiyonu dikey eksenli sınıfta kesmektedir. Buna karşılık kısa dönem tüketim fonksiyonu dikey eksenli sınıfta yukarısında kesmektedir. Diğer bir deyişle, reel gelir artarken, uzun dönemde ortalama tüketim eğilimi sabit ve marjinal tüketim eğilimine eşitken, kısa dönemde düşmektedir. Uzun ve kısa dönem tüketim fonksiyonları arasındaki farklılıklar Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekilde C_L uzun dönem tüketim fonksiyonunu, C_S kısa dönem tüketim fonksiyonunu temsil etmektedir.

Şekil 1: Kısa ve Uzun Dönem Tüketim Fonksiyonları

Keynesyen tüketim fonksiyonu ile ilgili eleştirilerin bir kaynağı da durgunluk tezi ile ilgilidir. Gelir artarken APC'nin düşüp, ortalama tasarruf eğiliminin artması, ekonomik gelişme sürecinde talep yetersizliğinin muhtemel olması ve bu eğilimin talep yetersizliğinden kaynaklanan krize yol açması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu özellik, Keynesyen konjonktür teorisi bakımından son derece önemlidir. Çünkü, eğer tüketim gelirdeki artıştan daha az oranda artarsa ve yatırımlar, ya sermayenin marjinal verimliliğinin düşüklüğünden ya da yatırımların faiz haddine karşı yeterince esnek olmamasından dolayı istenilen düzeyde gerçekleşmezse ekonomi tam istihdam düzeyine ulaşamayacaktır. 1930'ların sonlarında, gelirdeki yükselme sonucu artan tasarruf sızıntısının, hükümet açıkları artı yatırımları aşması durumunda ekonominin yüksek oranlı işsizlikle birlikte durgunluğa gireceğinden korkuluyordu. Tasarrufların aşırı artmasından kaynaklanan sürekli durgunluk ve yüksek oranlı işsizlik korkusu "uzun süreli ekonomik durgunluk hipotezi" olarak adlandırılmaktadır (Modigliani, 1985: 151-152; Paterson, 1988: 171-172; Dönek, 1996: 88).

Durgunluk tezini batı ekonomilerinde savaş döneminde hızla artan hükümet harcamalarının savaş sonrası dönemde azalma olasılığı ile birlikte ele alan bazı iktisatçılar, batı ekonomilerinin savaş sonrası dönemde yeniden durgunluğa gireceğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık, savaş sonrası dönemde tüketim harcamaları hızla artmış ve beklenenin aksine talep fazlası ve enflasyon ortaya çıkmıştır. Batı ekonomilerinde savaş sonrasında tüketimin hızla artması sonucu, savaş öncesi döneme kıyasla savaş sonrası dönemde hem gelir hem de tüketim artmış ve dolayısıyla da Keynes'in iddiasının aksine ortalama tüketim eğilimi düşmemiştir (Branson, 1989: 241-242; Mankiw, 1992: 395-396; Wonnacot, 1984: 255-257).

Sonuç olarak, Keynes'in bir toplumun zenginleştikçe tasarruf oranının yükseleceği şeklindeki varsayımı, yatay kesit verilerinde gözlenen zenginlerin fakirlere kıyasla daha fazla tasarruf yaptıkları gözlemi elde tutulmak kaydıyla, gözden geçirilmeliydi. Nisbi gelir hipotezi ile birlikte, ömür boyu ve sürekli

gelir hipotezleri, zaman serisi verilerinin gösterdiği oldukça düzgün tasarruf oranı trendi ile yatay kesit verilerinin ortaya koyduğu gelir arttıkça tasarruf oranının artması biçiminde ortaya çıkan çelişkiyi çözmektedir.

C.Nisbi Gelir Hipotezi

J.Duesenberry tarafından ortaya atılan; kısa ve uzun dönem tüketim fonksiyonlarını bağdaştırmaya çalışan nisbi gelir hipotezi, bireylerin tüketim ve tasarruf davranışlarının içinde yaşadıkları toplumsal çevreden büyük ölçüde etkilendiği ve tüketimin; toplumun psikolojik ve sosyal özelliklerine göre şekillendiği varsayımından yola çıkmaktadır. Böylece; mutlak gelir hipotezinin ihmal ettiği tüketicinin psikolojik ve sosyolojik nitelikleri analize dahil edilmiştir. Tüketim davranışlarının mutlak gelir hipotezini varsaydığının aksine, birbirinden bağımsız olmadığı temel düşüncesinden hareket eden bu yaklaşım “nisbi gelir hipotezi” olarak adlandırılmaktadır.

Nisbi Gelir Hipotezi, iki temel varsayım üzerine bina edilmiştir (Duesenberry, 1949: 17-46; Branson, 1989: 270-271; Brown, 1988: 174):

Birinci varsayımına göre; tüketiciler, gerçekte, mutlak tüketim seviyelerinden çok, nüfusun geri kalanına oranla yaptıkları tüketimle ilgilidirler. Tüketim ve tasarruf kararları, kişinin içinde yaşadığı sosyal çevreden geniş ölçüde etkilenmektedir. Dolayısıyla, belirli bir gelir düzeyindeki hanehalkı, gelir seviyesi yüksek bir komşuluk çevresinde yaşıyorsa, daha düşük gelirli bir çevrede yapacağından daha fazla tüketim yapmaktadır. Ayrıca belirli bir komşuluk çevresindeki tüketim davranışı, komşuların tüketim modeline bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, hanehalkları komşulukları çevresinde belirli bir iktisadi statüyü sürdürmek amacıyla harcama yapmaktadırlar.

İkinci varsayım ise; cari tüketimin, yalnızca nisbi gelirin değil, aynı zamanda önceki dönemlerde elde edilen en yüksek gelir seviyesinin fonksiyonu olduğudur. Duesenberry'e göre, hanehalklarının bir defa ulaştıkları tüketim seviyesini düşürmeleri, önceki dönemlerde gelirlerinden oransal olarak yaptıkları tasarrufları azaltmalarından çok daha zordur. Bunun nedeni, hanehalklarının tüketim davranışlarının süreklilik göstermesi ve alışkanlık arzemesidir. Bu varsayımına göre, belirli bir hayat standardına alışan tüketici geliri düştüğünde aynı tüketim kalıbını sürdürmeye çalışır. Böylece, gelirlerin düştüğü iktisadi daralma dönemlerinde ortalama tüketim eğilimi yükselmekte ancak gelir artarken tüketim de artmaktadır.

Kısa dönemde tüketim fonksiyonunun gelir düşerken gelirden daha az azalması, gelir artarken ise artması durumuna “zemberek etkisi” ya da “tüketim davranışlarının tersine döndürülemezliği” adı verilmektedir (Wonnacott, 1984: 226-230).

Duesenberry'e göre, tüketimle harcanabilir gelir arasındaki sabit orantılılık, cari gelir önceki dönemlerde ulaşılan gelir düzeyinin altına düştüğünde, kısa dönemde bozulur. Dolayısıyla, gelir düzeyindeki dalgalanmalar nedeniyle, kısa ve uzun dönem tüketimi farklılaşır (Diulio, 1988: 79-84).

D. Fisher Modeli: Zamanlararası Tüketim Tercihi Analizi

Fisher'in zamanlararası tüketim tercihi modeli, ömür boyu ve sürekli gelir teorilerinin hareket noktasını oluşturduğundan tüketim teorisi açısından önemli bir aşamayı teşkil eder.

Model, rasyonel davrandığı varsayılan bir tüketicinin, tüketim yapmakla tasarruf yapmak arasındaki tercihini hangi şartlar altında, nasıl yaptığını ve bu tercih üzerinde ne gibi kısıtlamaların bulunduğunu inceler. Hanehalkları farklı "dönemler" ya da yıllar süren ömürleri boyunca bir gelir akımı kazanırlar ve ömür boyu kazandıkları gelirlerine uygun bir tüketim akımını tercih ederler. Verili bir dönemde, hanehalkı o dönemin gelirinden az ya da çok tüketebilir. Eğer daha az tüketip daha çok tasarruf ederse, neticede bu tasarruflarını gelecek bazı dönemlerde daha yüksek tüketimde bulunmak için kullanacaktır. Eğer daha çok tüketirse, şimdiki dönemde negatif tasarrufta bulunacaktır ve gelecek dönemde şimdiki dönemde yaptığı negatif tasarrufun bir sonucu olarak tüketimini azaltacaktır (Sachs and Larrian, 1993: 178).

Fisher'in tüketimi cari gelirin yanında gelecek dönem gelirlerinin bir fonksiyonu olarak kabul etmesi ve tüketicinin amacının farklı dönemlerde elde ettiği gelirler toplamını dikkate alarak fayda maksimizasyonu (dönemlerarası fayda maksimizasyonu) olduğu yönündeki varsayımı; açıkça, tüketimin cari gelirin fonksiyonu olduğunu iddia eden mutlak gelir hipotezinin karşısında yer almaktadır.

Zamanlararası tüketim tercihi modelinde tüketici iki temel kısıtlayıcının etkisinde tüketim kararını verir; bütçe kısıtlaması ve borçlanma kısıtlaması.

Bütçe kısıtlaması: Bütün tüketiciler, tükettikleri mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesini artırmak yönünde bir eğilime sahiptir. Ancak arzulan tüketim harcamalarının tamamını yapmak mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni, tüketim imkânlarının tüketici geliriyle sınırlı olmasıdır. Bu duruma mikro iktisatta "bütçe kısıtlaması" adı verilir ve bütçe doğrusu ile gösterilir. Eğer tüketiciler, bugünkü tüketimleri ile gelecekteki tüketimleri için tasarruf yapmak arasında bir tercih yapmakla karşı karşıya kalmışlarsa, bu duruma "zamanlararası bütçe kısıtlaması" adı verilir (Dönek, 1996: 85; Mankiw, 1992: 397).

Borçlanma (Likidite) Kısıtlaması: Fisher modelinde, tüketicinin duruma göre tasarruf etmesi ya da borçlanması mümkündür. Tüketici belirli bir dönemdeki gelirinin bir kısmını harcamayıp ileride faizi ile birlikte geri almak üzere borç verme imkânına (tasarruf) sahiptir. Ayrıca borç alarak gelirini aşan bir harcama yapmak imkânına da (negatif tasarruf) sahiptir (Ünsal, 2000: 302). Bireyin borçlanarak tüketimini karşılaması, bugünkü gelirinin bugünkü tüketimini karşılayamaması anlamına gelir. Buna göre; bir tüketicinin cari geliri, cari tüketimini karşılamıyorsa ve tüketici gelecekte bugünkü gelirinden daha yüksek bir gelir elde edeceğine inanıyorsa bugünden borçlanarak cari tüketimini karşılamaktan kaçınmayacaktır. Ancak ne var ki, tüketici her zaman bugünkü tüketimini karşılamak için borç bulamaz ya da yeterince borç bulamaz.

Örneğin; Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumakta olan bir öğrencinin gelecekte kaymakam, vali hatta başbakan olmayı beklemesi ve dolayısıyla daha yüksek gelir elde etmeyi umması gayet doğaldır. Ancak, bir öğrencinin borç bulma imkânının sınırları da bellidir. Bu durum, tüketici için bütçe kısıtına ilaveten bir de “borçlanma kısıtı” ya da “likidite kısıtı” getirmektedir. Borçlanma ya da likidite kısıtı, bir tüketicinin gelecekteki daha yüksek gelir beklentisi içerisinde, cari tüketimini karşılayabilmek için borçlanamama ya da yeterince borçlanamama durumunu ifade etmektedir (Mankiw, 1992: 405-406; Branson, 1989: 243).

Likidite kısıtının geçerli olması durumunda, cari tüketim, büyük ölçüde cari gelirin bir fonksiyonu olmaktadır. Bunun nedeni, likidite kısıtının, gelecekte gelir ve servette beklenen artışa rağmen, tüketicinin zamanlararası fayda düzleştirme yapmasını engellemesidir. Bu konuda yapılan araştırmalar, düşük gelirli hanhalklarının ciddi biçimde likidite kısıtına maruz kaldıklarını göstermektedir (Hurst,1999: 41; Yıldırım ve Karaman, 2001: 508).

E. Geleceğe Dönük Tüketim Teorisi

Tüketim bulmacasının çözümüne yönelik olarak geliştirilen hipotezlerden günümüzde en popüler olanları; Friedman'ın sürekli gelir hipotezi ile Modigliani, Brumberg ve Ando tarafından geliştirilen ömür boyu gelir hipotezidir. Her iki hipotez, tüketicilerin geleceğe dönük karar veren birimler olması temel düşüncesinden yola çıktıklarından ikisi birlikte “geleceğe dönük tüketim teorisi” olarak adlandırılmaktadır.

Ömür boyu gelir hipotezi, adını tüketicilerin tüketim kararlarını verirken önlerindeki bütün yaşamlarını dikkate alması vurgusundan alır. Sürekli gelir hipotezi ise, adını tüketicilerin uzun dönemde elde etmeyi bekledikleri gelir (sürekli gelir) ile, bir süre sonra ortadan kalkmasını bekledikleri gelir (geçici gelir) arasındaki ayırmadan alır. Pratikte bu iki teori, esasen, geleceğe dönük karar veren tüketici fikrinin açıklanmasında kullandıkları yöntem ve bu fikrin ampirik analizinde farklılık gösterirler.

Geleceğe dönük tüketim teorisine göre tüketiciler, tüketimlerine cari dönemden çok uzun dönem ortalama gelirlerini dikkate alarak karar verirler. Bu teoriye göre gelirdeki geçici değişimler tüketim harcamaları üzerinde çok az bir etkiye sahiptir. Gelirdeki değişimler ancak sürekli olduklarında tüketim harcamalarında bir değişikliğe yol açarlar.

Geleceğe dönük tüketim teorisi, özellikle, geçici vergi değişiklikleri ve diğer geçici gelir artırıcı politika araçlarının tüketim harcamaları üzerinde Keynes'in geleneksel talep yönetiminde arzulanan sonuçlardan çok daha az etkiye sahip olduğunun ortaya konulmasında önemli bir rol oynamıştır.

- Sürekli Gelir Hipotezi

Friedman, kısa dönemde dalgalanmalar gösteren tüketim-gelir oranının, uzun dönemde takip ettiği istikrarlı seyri, sürekli gelir hipoteziyle (permanent income hypothesis-PIH) açıklamaktadır. Hipotezin hareket noktasını, Fisher'in

tüketim düzleştirmesi ya da zamanlararası tüketim tercihi analizi oluşturmaktadır.

PIH'ne göre, insanlar; tüketimlerine cari gelirlerinden çok, uzun dönemde elde etmeyi umdukları ortalama gelirlerini (sürekli gelirlerini) dikkate alarak karar verirler. Friedman'a göre; bir günden daha uzun bir dönem söz konusu olduğunda tüketiciler tüketim düzleştirmesi yapma yönünde bir eğilime sahiptirler. Friedman, tüketicilerin uzun dönemde elde etmeyi umdukları ortalama geliri, sürekli gelir olarak adlandırmıştır (Bakshi, 2000: 7, 25-26; Gordon, 1984: 240; Ke Chao, 2000: 3).

Sürekli gelir; tüketicinin kendisi ile ilgili yaş, eğitim seviyesi, meslek ve diğer kişisel ve toplumsal özellikleri dikkate alarak, görüş ufku içine giren sürede kazanmayı planladığı gelirdir. Geçici gelir ise, konjunktür hareketleri sonucu ya da piyango, beklenmedik anda tanımadığı bir yakınından kalan miras vb. biçimlerde ortaya çıkan, iktisap edilmesi önceden öngörülemeyen gelirdir. Gelir gibi tüketim de sürekli ve geçici olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Sürekli tüketim, tüketicilerin her yıl, sürekli olarak gerçekleştirmeyi planladıkları ortalama tüketime eşittir. Hastalık, doğal afetler vb. beklenmedik olaylardan kaynaklanan harcamalara ise geçici tüketim adı verilmektedir (Friedman, 1957: 21-22, 221; Carrol vd., 1994: 691; Mankiw, 1992: 414-415). Geçici tüketim, cari tüketimle sürekli tüketim arasındaki farka eşittir. Sürekli gelir hipotezine göre, sürekli tüketimle geçici tüketim ve geçici gelirle geçici tüketim arasında fonksiyonel bir ilişki yoktur.

PIH, tüketicilerin sürekli gelir tahminine bağlı olarak, tüketim düzleştirmesi yaptıklarını (gelir akımlarını düzgün bir tüketim kalıbına sahip olmak için düzelttiklerini) varsayar. Yalnızca sürekli gelirdeki bir değişiklik tüketimde bir değişikliğe yol açar. Bu teorinin anahtar kararı, gelirdeki geçici değişikliklerin harcama davranışını etkilememesidir (Deaton, 1992: 76). Friedman, kısa dönemde hanehalklarının gelirleri arttıkça APC'lerinin düşmesi ve uzun dönemde APC'nin sabit kalması şeklindeki muammayı, sürekli ve geçici gelir ayırımına dayanarak çözmektedir: PIH'ne göre, tasarruf oranı, gelirdeki geçici artışlar sonucu yükselir, fakat gelirdeki sürekli artışlar karşısında değişmez. Muammanın nedeni, gelirdeki artışın sürekli ya da geçici olmasıdır (Meghir, 1996: 2; Sachs and Larrian, 1993: 95).

Bu hipoteze göre, iktisadi dalgalanmaların genişleme ve daralma aşamalarındaki pozitif ve negatif geçici gelir büyüklükleri birbirlerini telafi ettikleri için uzun dönemde, ölçülen gelir sürekli gelire eşit olmaktadır. Dolayısıyla da ortalama tüketim eğilimi, uzun dönem zaman serilerine dayalı sonuçlarla uyumlu hale gelmektedir. Ayrıca konjunktürün genişleme-zirve yıllarında geçici gelir pozitif olduğundan ölçülen gelir sürekli gelirden büyük, resesyon dönemlerinde ise geçici gelir negatif olduğundan, ölçülen gelir sürekli gelirden küçük olmaktadır.

- *Ömür Boyu Gelir Hipotezi*

Yaklaşık olarak Friedman'ın sürekli gelir hipotezi ile aynı dönemde, Modigliani öncülüğünde geliştirilen ömür boyu gelir hipotezinin (life cycle hypothesis-LCH) referans noktası da Fisher'in zamanlararası tüketim tercihi analizidir. Modigliani de Friedman gibi, bireylerin gelirlerindeki her geçici salınmada düşen ya da artan tüketim harcaması yerine istikrarlı bir tüketim bileşimini tercih ettikleri varsayımı ile işe başlamakla birlikte, yatay kesit verileri ile zaman serisi verileri arasında ortaya çıkan çelişkiyi oldukça farklı bir yöntemle uzlaştırmaktadır. Modigliani istikrarlı tüketim argümanını Friedman'dan daha ileriye taşıyarak; insanların bütün ömürleri boyunca tüketimlerini stabilize etmek için çalıştıklarını iddia etmiştir. LCH, tüketicilerin, tüketim ve tasarruf davranışlarına tüm hayatları boyunca tüketimlerini en iyi biçimde tahsis etmek amacıyla karar verdiklerini vurgulamaktadır. Buna göre tüketiciler, tüketim ve tasarruf kararlarını belirleme aşamasında sadece cari gelir seviyesini değil, aynı zamanda ve hatta daha ağırlıklı olarak hayatları boyunca elde etmeyi umdukları ortalama gelir seviyesini dikkate almaktadırlar. LCH, tasarrufların ise yaşlılık dönemindeki tüketimi finanse etmek amacıyla yapıldığını farzeder (Modigliani and Brumberg, 1954: 388-436; Modigliani and Ando, 1963: 55-84; Modigliani, 1985: 153-154).

LCH'ne göre, tüketicinin tüketiminin gelirine oranı, onun yaşamının hangi aşamasında bulunduğuyla bağlı olarak değişir. Tüketicinin gelirinin ne kadarını harcıyıp ne kadarını tasarruf edeceği ya da borçlanacağı onun yaşına göre değişmektedir. Bu nedenle nüfusun yaş yapısı, tüketim ve tasarruf davranışının önemli bir belirleyicisidir (Sachs and Larrian, 1993: 98). LCH'ne, bireyin sahip olduğu gelir akımları, verimliliğin düşük olduğu hayatın başlangıcında ve son döneminde az, verimliliğin yüksek olduğu orta dönemde ise yüksektir. Modigliani yatay kesit verilerinin sonuçlarına bakarak, tüketicilerin psikolojik eğiliminin orta yaşlarda, gençlik ve yaşlılık dönemlerine göre daha fazla tasarrufta bulunma olduğu sonucuna ulaşmıştır (Modigliani, 1985: 159-160; Howard, 1991: 89; Branson, 1989: 253). LCH'ne göre, gelir gibi tasarruflar da tümsek şekillidir; gençlikte düşük, orta yaşlarda zirvede ve yaşlılıkta negatiftir.

Bireyler tüketim düzleştirmesi yapmak amacıyla, çalışma hayatlarının orta döneminde pozitif tasarruf yapmakta ve bu tasarruflarla, çalışma hayatının başlangıç döneminde tüketimlerinin gelirlerini aşan kısmını ve emeklilik dönemindeki tüketimlerini finanse etmektedirler. LCH'ne göre, hayat sürelerinin ortasında ya da olgunluk çağında tüketiciler daha düşük APC'ye sahip olacaklar, başlangıç ve emeklilik ise gelirleri düşük olduğu için APC'leri yüksek olacaktır. Sonuçta, tüketicilerin gelirlerinin yükselmesi ile APC'nin düşmesi, yatay kesit analizlerde yüksek gelirli hanehalklarının APC'sinin düşük olması bulgusunu izah etmektedir (Branson, 1989: 253).

LCH'ne göre; konjonktür hareketleri sonucu cari gelirden ortaya çıkan geçici değişiklikler tüketim harcamalarına önemli oranlarda yansımamaktadır. Böylece, gelirden ortaya çıkan ani bir artış aynı oranda tüketime yansımayınca,

kısa dönemde ortalama tüketim eğilimi düşmektedir. Bu bağlamda, LCH, tasarruf oranının ekonominin genişleme yıllarında yükselip, resesyon yıllarında düşmesi ile ilgili imayı sürekli gelir hipotezi ile paylaşır. Model, ek olarak, tüketim fonksiyonunda açıklayıcı bir değişken olarak servetin rolünü açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Branson, 1989: 253; Gordon, 1984: 249). Servetin tüketim harcamalarını etkileyen bir determinant olarak fonksiyona dahil edilmesi, servetin değerindeki değişikliklerin tüketim harcamaları üzerinde etkili olması anlamına gelmektedir.

III. Veriler

Tüketimin gelir hipotezlerinin Kocaeli İli için test edildiği bu çalışmada kullanılan veriler, 01 Haziran-31 Temmuz 2003 tarihleri arasında, Kocaeli İli kırsal ve kentsel alanında yüz yüze mülakat tekniği ile uygulanan hanehalkı tüketim harcamaları anketinden elde edilmiştir. Anket, ana kütleyi temsilen %5 önem düzeyinde ve %5 hata payı ile tabakalı çok aşamalı sistematik küme örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 400 hanehalkından oluşan örneklem kümesine uygulanmıştır. Örneklem kümesi olarak seçilen hanehalklarının %27,75'i kırsal alanda, %72,25'i kentsel alanda ikamet etmektedir. Nihai tüketim birimi (hanehalkı) olarak ailenin esas alındığı anket çalışması, verilerin güvenilirliği düşünülerek bizatihi araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Yerleşim birimlerinin kır ve kent olarak tasnif edilmesinde DİE kriteri kullanılarak; nüfusu 20.000'den küçük yerleşim birimleri kır, 20.000 ve üstü olanlar kent olarak kabul edilmiştir.

IV. Fonksiyonel Formlar

Bu çalışmada, gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ileri sürülen üç ayrı gelir hipotezi için, yaygın olarak kullanılan aşağıdaki 6 değişik fonksiyonel kalıp tahmin edilmiştir.

Mutlak gelir hipotezi için:

a-) Doğrusal Model:	$Y_i = b_0 + b_1 X_i + u_i$	$b_0 > 0, \quad 0 < b_1 < 1$
b-) Log-Doğrusal Model:	$\log Y_i = b_0 + b_1 \log X_i + u_i$	$b_0 > 0, b_1 > 0$
c-) Yarı Logaritmik Model:	$Y_i = b_0 + b_1 \log X_i + u_i$	$b_0 < 0$ veya $b_0 > 0, b_1 > 0$
d-) Parabolik Model:	$Y_i = b_0 + b_1 X_i + b_2 X_i^2 + u_i$	$b_0 > 0, b_1 > 0, b_2 < 0$
Nisbi gelir hipotezi için:	$Y_i / X_i = b_0 + b_1 X_i / X_0$	$b_0 > 0, \quad b_1 < 0$
Sürekli gelir hipotezi için:	$Y_p = k X_p$	$k > 0$

modelleri kullanılmıştır. Yukarıdaki denklemlerde;
 Y_i : i'nci hanehalkının tüketim harcamasını,

Y_p : i 'nci hanehalkının sürekli tüketim harcamasını,
 X_i : i 'nci hanehalkının gelirini,
 X_p : i 'nci hanehalkının sürekli gelirini,
 X_0 : i 'nci hanehalkının ortalama gelirini,
 b_0 : otonom tüketim harcamalarını ve b_1, b_2, k katsayıları göstermektedir.

V.Tahmin ve Bulgular

Araştırmanın bu aşamasında, alternatif tüketim hipotezlerinden Kocaeli İli hanehalkı tüketim davranışını en iyi açıklayan hipotezi belirlemek amacıyla, mutlak gelir, nisbi gelir ve geleceğe dönük tüketim hipotezlerinin farklı fonksiyonel formları denenerek en uygun model belirlenmiştir. Tüketim fonksiyonlarının tahmininde, klasik en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır.

Geleceğe dönük tüketim hipotezi için sadece sürekli gelir hipotezinin orijinal modeli tahmin ve test edilmiştir. Bunun nedeni, kullanılan verilerin yatay kesit verileri olması nedeniyle ömür boyu gelir hipotezinin tahmini için uygun olmaması ve özünde sürekli gelir hipotezi ile ömür boyu gelir hipotezinin aynı varsayımlar üzerine bina edilmiş olmasıdır.

Tüketimin gelir hipotezlerine ait modeller, hanehalkı tüketim davranışında kır-kent arasında farklılaşma olup olmadığını ortaya koymak amacıyla, Kocaeli ana evreni yanında, kır ve kent için de ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Kocaeli ana evreni, kır ve kent için tahmin edilen tüketim fonksiyonları Tablo1'de gösterilmiştir. Tahmin edilen matematiksel kalıplar iktisadi, istatistiki ve ekonometrik testlere tabi tutularak, en başarılı model belirlenmiştir.

Yukarıdaki fonksiyonel formlar kullanılarak yapılan tahmin sonuçlarına göre; iktisadi, istatistiki ve ekonometrik kriterler çerçevesinde verilere en iyi uyum gösteren modellerin, mutlak gelir hipotezine ait log-doğrusal kalıp ile doğrusal kalıp olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Test bulgularına göre hem doğrusal hem de log-doğrusal model verilerle oldukça iyi uyum sağlamışlardır: katsayılar beklenen işaretleri taşımakta olup t testleri olumlu ve R^2 değerleri istatistiki bakımdan anlamlıdır. Buna göre, Kocaeli İlinde hanehalkı tüketim harcama davranışını en iyi açıklayan hipotez; tüketim harcamalarının temel belirleyicisinin cari gelir olduğunu iddia eden mutlak gelir hipotezidir. Elde edilen bu sonuç, aynı konuda yatay kesit verileri ile Özer'in Erzurum (1992) ve Bakırcı'nın üç grup il (1999) için yapmış oldukları çalışmalarının sonuçları ile uyumludur. Bahsi geçen iki çalışmada da hanehalkı tüketim eğilimini en iyi açıklayan hipotezin mutlak gelir hipotezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bağımlı değişkenin, açıklayıcı değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olduğunu ifade eden doğrusal bir regresyon modeli ile bağımlı değişkenin logaritmasının, açıklayıcı değişkenlerin logaritmasının doğrusal bir fonksiyonu olduğunu ifade eden log-doğrusal regresyon modeli arasındaki tercih, ampirik çalışmaların bitmez bilmeyen bir sorundur. Çalışmamızda da ortaya çıkan bu sorunu aşabilmek amacıyla MacKinnon, White, Davidson tarafından önerilen

MWD (MacKinnon-White-Davidson) testi yaklaşımı denenmiştir (Gujarati, 1999: 265-267). MWD testi ana evren, kent ve kırsal için ayrı ayrı uygulanmıştır. MWD testi ile ilgili tahmin sonuçları Tablo 2’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

MWD testi için önce aşağıdaki varsayımlar kurulmuştur.

H_0 : Tüketim harcamaları, harcanabilir gelirin doğrusal bir fonksiyonudur.

H_1 : Tüketim harcamalarının logaritması, harcanabilir gelirin logaritmasının doğrusal bir fonksiyonudur.

İki model arasında MWD sınaması yardımıyla tercih yapabilmek için, önce gerçek modelin doğrusal olup olmadığı test edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre; ana evren ve kentte doğrusal modelde yer alan Z_1 değişkenine ait katsayılar %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğundan gerçek modelin doğrusal olduğunu öne süren H_0 hipotezi reddedilmiştir. Kırsal için yapılan tahminde yer alan Z_1 değişkenine ait katsayının %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamsız olması nedeniyle bu kategori için H_0 hipotezi reddedilememiştir.

İkinci adımda gerçek modelin log-doğrusal olup olmadığı test edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre; her üç kategoride de log-doğrusal modelde yer alan Z_2 değişkenine ait katsayıların %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamsız olması nedeniyle gerçek modelin log-doğrusal olduğunu öne süren H_1 hipotezi reddedilememiştir.

İki adım birlikte ele alındığında, ana evren ve kırsal alanda log-doğrusal modelin gerçek model olduğuna, kırsal alanda ise önem düzeyi %10 kabul edildiğinde log-doğrusal modelin gerçek model olduğuna karar verilmiştir.

Netice olarak, MWD testi sonuçlarına göre; Kocaeli İlinde hanehalkı tüketim eğilimini en iyi açıklayan modelin, tüketim harcamalarının logaritmasının, hanehalkı harcanabilir gelirinin logaritmasının doğrusal bir fonksiyonu olduğunu ifade eden log-doğrusal model olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Her üç kategoride başarılı olan modellerde, otonom tüketim harcamalarını temsilen yer alan sabit terim (b_0) katsayısı %5 önem düzeyinde sıfırdan farklı bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, tüketim fonksiyonunun tüketim eksenini orijinin yukarısında kestiği ampirik olarak ortaya konulmuştur. Böylece; tüketim fonksiyonunda yer alan otonom kısmın varlığı nedeniyle, Keynes’in ortalama tüketim eğiliminin marjinal tüketim eğiliminden büyük olduğu yönündeki varsayımı da doğrulanmış olmaktadır.

İkinci olarak; mutlak gelir hipotezinin gelir seviyesi yükseldikçe ortalama tüketim eğiliminin düşeceği yönündeki varsayımı da doğrulanmıştır. Kocaeli İlinde yaşayan hanehalkları 5 gelir dilimine ayrıldığında; en düşükten yüksek doğru, hanehalklarının ortalama tüketim eğilimi sırasıyla, %104, %91, %78, %64 ve %60’tır. Ortalama tüketim eğilimi kent için %88, kırsal için %88 ve İl’in tamamı için %88 olarak hesaplanmıştır. Kocaeli İlinde kentte oturan hanehalklarının ortalama geliri kırsal oturanlardan %32 daha yüksektir. Gelir

seviyesi dikkate alındığında, normal şartlarda, gelir seviyesi daha yüksek olan kentte oturan hanehalklarının gelirlerinden tüketime ayırdıkları payın kırdan daha düşük olması beklenirken; bu oran (APC) kırla kentte aynı çıkmıştır. Buna göre, Kocaeli İlinde, kentleşmenin tüketim eğilimini artırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Kentte yaşayan hanehalklarının tüketime başlama noktası, teorik beklentilere uygun olarak kırdan daha yüksek bulunmuştur.

Kırda yaşayan hanehalklarının MPC'si %79 iken, kentte oturan hanehalklarının MPC'si %73'tür. Diğer bir ifadeyle, kırdan oturan hanehalkları gelirlerindeki artışın daha büyük bir kısmını tüketim harcamaları için kullanmaktadır.

VI. Sonuç

Bu çalışmada gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ileri sürülen tüketim hipotezlerini temsilen seçilen fonksiyonel formlar, 01 Haziran-31 Temmuz 2003 tarihleri arasında, Kocaeli İli kırsal ve kentsel alanında toplam 400 hanehalkına yüz yüze mülakat tekniği ile uygulanan hanehalkı tüketim harcamaları anketinden elde edilen veriler kullanılarak tahmin edilmiştir. Kocaeli ana evreni, kır ve kent için ayrı ayrı yapılan tahmin sonuçları iktisadi, istatistiki ve ekonometrik kriterlere göre değerlendirilerek, hanehalkı tüketim davranışını en iyi açıklayan hipotez belirlenmiştir. Bütün kriterler bir arada değerlendirildiğinde, hanehalkı tüketim harcama davranışını en iyi açıklayan modellerin, mutlak gelir hipotezine ait doğrusal kalıp ile log-doğrusal kalıp olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki kalıp arasında tercih yapabilmek amacıyla, MWD sınaması yaklaşımı kullanılmıştır. MWD testi sonuçlarına göre, gelir-tüketim ilişkisini açıklayan en uygun modelin, tüketim harcamalarının logaritmasının hanehalkı harcanabilir gelirinin logaritmasının doğrusal fonksiyonu olduğunu ifade eden log-doğrusal kalıp olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular mutlak gelir hipotezinin bütün varsayımlarını doğrulamaktadır. Kocaeli İlinde hanehalkı tüketim harcamalarını belirleyen temel faktör, hanehalkı cari harcanabilir gelirdir. Gelir seviyesi yükseldikçe hanehalklarının ortalama tüketim eğilimi düşmektedir. Tüketim fonksiyonunda yer alan sabit terim istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Böylece, APC'nin MPC'den yüksek olacağı yönündeki varsayım da teyit edilmiştir.

Kaynaklar

- Avralıoğlu, Z. (1976), Üç Şehirde Tüketim Fonksiyonları, Ankara Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Bakhshi, H. (2000), "The Sensitivity of Aggregate Consumption to Human Wealth", *Bank of England Working Papers*, ss.1-31.

- Bakırcı, F. (1999), "Tüketici Karar ve Davranışlarını Belirleyen Faktörler ve İki Grup İlde Tüketim Fonksiyonları Mukayesesi", Basılmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Branson, W.H. (1989), *Macroeconomic Theory and Policy*, Third Edition, Harper&Row Publishers, New York.
- Brown, W. S. (1988), *Macroeconomics*, Prentice Hall, New Jersey.
- Browning, M. and Crossley, T.F. (2001) "The Life-Cycle Model of Consumption and Saving", *Journal of Economic Perspectives*, 15 (3), ss.3-22.
- Carrol, D.C., Rhee, K.B. and Rhee, C. (1994), "Are The Cultural Effects On Saving? Some Cross-Sectional Evidence", *The Quarterly Journal of Economics*, 9 (3) ss.685-699.
- Chao, H. (2000), "Milton Friedman and The Emergence of The Permanent Income Hypothesis", *The Conference on The History of Economics at Erasmus Institute*, Rotterdam.
- Consumer Expenditures in 2000, U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, April 2002.
- Deaton, A. (1992), *Understanding Consumption*, Oxford University Press, New York.
- Diulio, E.A. (1988), *Schaum's Outline of Theory and Problems of Macroeconomic Theory*, Gökdere A.(Çev.), 3. Baskı, Türkiye Ekonomi Kurumu, İstanbul.
- Dornbusch, R. and Fisher, S. (1998), *Makroekonomi, S. Ak ve Diğerleri* (Çev.) McGraw-Akademi, İstanbul.
- Dönek, E. (1996), "Tüketim Modellerinde Gelir Dağılımı ve Yaş Yapısı: İktisat Politikası Açısından Bir Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2), ss.81-105.
- Duesenberry, J. (1949), *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*, Harvard University Press, Cambridge.
- Friedman, M. (1957), *A Theory of The Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton.
- Gordon, R.J. (1984), *Macroeconomics*, Third Edition, Little Brown and Company, Toronto.
- Gujarati, D.N. (1999), *Temel Ekonometri, Birinci Baskı*, Ü. Şenese ve G. G.Şenese (Çev.), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Hanehalkı Tüketim Harcamaları Yöntem ve Kavramlar 1994, (Ekim 2001) DİE Yayınları, Ankara.
- Howard, S.J. (1991), *The Business Cycle*, Princeton University Press, Princeton.
- Hurst, E. (1999), "Household Consumption and Household Type: What Can We Learn From Mortgage Refinancing?", *University of Chicago Graduate School of Business*, ss.1-45.

- Keynes, J.M. (1936), *General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan and Co. Ltd., London.
- Kök, R. ve Kaya, M.D. (1993) "Erzurum İlinde Karşılaştırmalı Tüketim Fonksiyonu ve Hanehalkı Harcamaları İçin Engel Eğrisi Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1-2), ss.167-174.
- Kuznets, S. (1946), *National Product Since 1869*, National Bureau of Economic Research, New York.
- Mankiw, N.G. (1992), *Macroeconomics*, Worth Publishers, New York.
- Meghir, C. (1996) "A Retrospective on Friedman's Theory of Permanent Income: A Microeconomic Perspective", *Discussion Paper, University College London and Institute for Fiscal Studies*, ss.1-25.
- Miller, T. (1996), "Explaining Keynes' Theory of Consumption, and Assessing its Strengths and Weaknesses", <http://www.economic-truth.co.uk>, ss.1-9.
- Modigliani, F. (1985), "Life Cycle, Individual Thrift and The Wealth of Nations", *American Economic Review*, 76, ss.297-313.
- Modigliani, F. and Ando, A. (1963), "The Life Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests", *American Economic Review*, 53, ss.55-84.
- Modigliani, F. and Brumberg, R. (1954), "Utility Analysis and the Consumption Function", Kenneth K. (ed.) *Post-Keynesian Economics*, ss.388-436.
- Özer, H. (2001), "Erzurum'da Hanehalklarının Tüketim Kalıplarının Yapısı ve Gelir Hipotezlerinin Analizi", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 6 (1), ss.35-46.
- Özer, H. (1992), "Erzurum'da Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özkazanç, Ö. (1983), *Gelir-Tüketim İlişkisinin Mikro Ekonomik Analizi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Paterson W.C. (1988), *Income, Employment, Economic Growth*, Sixth Edition, W.W.Norton Company, New York.
- Sachs, J.D. and Larrian, F.B. (1993), *Macroeconomics in The Global Economy*, Prentice Hall, New Jersey.
- Temurlenk, S. (1992), "Tüketim Fonksiyonu İle İlgili Dört Hipotezin Türkiye Verileri Üzerinde Test Edilmesi", *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi*, 9 (1-2), ss.189-205.
- Ünsal E.M. (2000), *Makro İktisat*, 3. Baskı, İmaj Yayınları, Ankara.
- Wonnacatt, P. (1984), *Macroeconomics*, Third Edition, Richard Irwin, Inc., Homewood.
- Yıldırım, K. ve Karaman, D. (2001), *Makroekonomi*, İkinci Baskı, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.

Tablo 1: Tüketim Fonksiyonu Tahminleri

Fonksiyon Tipi	Kocaeli Ana Evreni	Kır	Kent
Doğrusal Model: $Y_i = b_0 + b_1 X_i + u_i$	$Y = 383.684 + 0.57X$ t (15.31) (33.22) $\bar{R}^2 = \%73.4$ F=1103.562 DW= 1.86	$Y = 211.994 + 0.675X$ t (6.19) (22.22) $\bar{R}^2 = \%81$ F=493.5035 DW= 1.78	$Y = 440.012 + 0.54X$ t (13.79) (26.86) $\bar{R}^2 = \%71.4$ F=721.4257 DW= 1.93
Log-Doğrusal Model: $\text{Log} Y_i = b_0 + b_1 \text{log} X_i + u_i$	$\text{Log} Y = 1.675 + 0.75 \text{Log}(X)$ t (15.40) (47.84) $\bar{R}^2 = \%85$ F=2288.179 DW= 1.99	$\text{Log} Y = 1.348 + 0.79 \text{Log}(X)$ t (5.91) (23.42) $\bar{R}^2 = \%83.2$ F=548.3602 DW= 1.79	$\text{Log} Y = 1.869 + 0.73 \text{Log}(X)$ t (15.24) (41.37) $\bar{R}^2 = \%85.6$ F=1711.475 DW= 2.09
Yarı Logaritmik Model: $Y_i = b_0 + b_1 \text{log} X_i + u_i$	$Y = -4616.190 + 82 \text{Log}(X)$ t (-27.91) (34.49) $\bar{R}^2 = \%75$ F=1189.468 DW= 1.90	$Y = -4025.683 + 725.02 \text{Log}(X)$ t (-15.64) (19.10) $\bar{R}^2 = 76.7$ F=364.6487 DW= 1.49	$Y = -4670.712 + 832.59 \text{Log}(X)$ t (-22.85) (28.54) $\bar{R}^2 = \%73.9$ F=815.4369 DW= 2.03
Parabolik Model: $Y_i = b_0 + b_1 X_i + b_2 X_i^2 + u_i$	$Y = 73.103 + 0.99X - 0.000097X^2$ t (1.97) (22.62) (-10.41) $\bar{R}^2 = \%79$ F=754.9778 DW=2.26	$Y = 142.032 + 0.80X - 0.000041X^2$ t (2.45) (9.05) (-1.50) $\bar{R}^2 = \%82$ F=250.6496 DW= 1.82	$Y = 84.668 + 1.01X - 0.00010X^2$ t (1.77) (18.59) (-9.14) $\bar{R}^2 = \%78$ F=506.2811 DW= 2.35
Nisbi Gelir Modeli $Y_i/X_i = b_0 + b_1 X_i/X_0$	$Y/X = 1.216 - 0.25X/X_0$ t (32.29) (-6.92) $\bar{R}^2 = \%10.5$ F=47.8589 DW= 1.44	$Y/X = 1.096 - 0.16X/X_0$ t (14.80) (-2.15) $\bar{R}^2 = \%3.2$ F=4.6303 DW= 1.43	$Y/X = 1.227 - 0.25X/X_0$ t (26.00) (-5.55) $\bar{R}^2 = \%9.4$ F=30.7476 DW= 1.36
Sürekli Gelir Modeli $Y_p = kX_p$	$Y = 0.66X_p$ t (48.85)	$Y = 0.86X_p$ t (38.78)	$Y = 0.72X_p$ t (45.73)

Tablo 2 : MWD Testi Sonuçları

	Doğrusal Model	Log-Doğrusal Model
Kocaeli Ana Evreni	$Y = 522.637 + 0.4902*X - 1154.939*Z_1$ t (17.1734) (25.7889) (-7.2265) P 0.0000 0.0000 0.0000 $R^2 = \%77$ F= 648.908	$\text{Log}(Y) = 2.427 + 0.6358*\text{Log}(X) + 0.0394*\text{Log}(Z_2)$ t (4.3985) (7.5805) (1.3071) P 0.0000 0.0000 0.1943 $R^2 = \%57$ F= 42.298
Kır	$Y = 251.812 + 0.6534*X - 802.307*Z_1$ t (6.1648) (20.0437) (-1.751) P 0.0000 0.0000 0.0827 $R^2 = \%82$ F= 252.965	$\text{Log}(Y) = 0.632 + 0.9025*\text{Log}(X) - 0.0273*\text{Log}(Z_2)$ t (0.4901) (4.7122) (-0.4133) P 0.0000 0.0000 0.6816 $R^2 = \%40$ F= 13.658
Kent	$Y = 588.228 + 0.465*X - 1181.151*Z_1$ t (15.5384) (20.9753) (-6.3871) P 0.0000 0.0000 0.0000 $R^2 = \%75$ F= 431.126	$\text{Log}(Y) = 2.394 + 0.6589*\text{Log}(X) - 0.0011*\text{Log}(Z_2)$ t (6.3204) (11.9848) (-0.0559) P 0.0000 0.0000 0.9555 $R^2 = \%60$ F= 104.025